

EGY RÉGI MAGYAR KULTURPOLITIKUSRÓL.

Pár évvel ezelőtt e folyóirat lapjain ismertetvén a «Fiatal véreim» című, akkoriban megjelent röpiratot, megjegyeztem, hogy olvashatni magyar nagyurak tollából, már a XIX. század elejéről is, sokkal átgondoltabb, mélyebb és magvasabb essayket a magyar nevelésügyről. * Különösen egy főúri szerzőre gondoltam akkor, s azóta is gyakran eszemben volt, hogy fel kellene újítani művelődésünk e régi jeles előharczosának emlékezetét, a kinek érdemeit ez oldalról úgyis kevesen ismerik. Midőn most e régi szándékomat megvalósítom, annak indító oka csak ez állandó tisztelem, korántsem az a véletlen körülmény, hogy amaz idézett és azóta el is feledt füzetke bizonyos ideálkereső ifjúsági mozgalmak révén mostanában ismét szóba került. Semmi szándékom folytatni az odavetett szembeállítás, mely egyik részre sem kívánatos. E sorokat tisztán a régi kulturpolitikusknak szentelem.

Gróf Teleki László ez, a nagy műveltségű ugoecsi főispánnak és jeles szónoknak, Józsefnek fia, az akadémiai elnök és történetíró Józsefnek pedig, valamint a politikus Lászlónak, a «Kegyencz» írójának édesatyja, a ki 1764-ben született, a királyi tábla bírója, Somogy megye főispáni helytartója, végül septemvir volt és 1821-ben halt meg. Ő volt az akadémiai könyvtár alapját tevő Teleki-könyvtár gyűjtője, mint nagynevű, idősebb rokona, Sámuel a marosvásárhelyi híres Teleki-könyvtáré.

Teleki László hatását szellemi életünkre könyvtáralapításán kívül főleg két pontban szokták megjelölni: emlegetik egyrészt mint jóakarató nyelv-művelőt, másrészt mint az akadémiai eszme egyik buzgó apostolát. Munkásságának mind a két irányban egy-egy irodalmi emléke is maradt, ú. m. «A magyar nyelv elé mozdításáról buzgó Esdeklései gr. Teleki Lászlónak, Pesten 1806» és «Über die Einrichtung einer Gelehrten-Gesellschaft in Ungarn. Eine unmassgebliche Meinung des Gr. Ladislaus Teleki. Pesth, 1816.»

Pedig ő több volt, mint dilettáns nyelv-művelő és akadémia-tervező. Valóságos kulturpolitikus volt, a maga korában ritka tág

* Magyar Pædagogia VI. 1897. 505. 1.

szemkörrel. A művelődés nemzeti fontosságának méltánylásában Széchenyinek egyik legjelesebb előzője. Mind a két munkája, a nyelv műveléséről és a tudós társaság szervezéséről szóló, ugyanazon egy *conceptio* különböző irányú megvalósításának volt szentelve.

Ismeretes, minő körülmények közt jöttek létre az Esdeklések. Kulcsár István, a «Hazai Tudósítások» lelkes szerkesztője 1804-ben nyilvános pályakérdéstül tűzte ki annak a vizsgálatát, hogy:

- a) «mennyire ment már a magyar nyelvnek kimíveltetése?»
- b) «micsoda módok és eszközök által kellene azt nagyobbra vinni?»
- c) «mikép lehet ezeket fogatosakká tenni?»

A névtelenül maradt adományozó példáján buzdúlva br. Prónay László még nagyobb összeget ajánlt fel első jutalomnak. A pályázat igen szép eredménnyel járt. A bíráló bizottság 1805 szeptemberben húsz pályamű közül Kis Jánosénak ítélte oda a koszorút. Ez a pályamű 1807-ben megjelent (1806 évszámmal), valamint megjelent 1806-ban a Pánczél Pál kende-lónyai református prédikátoré is. De ugyancsak 1806-ban kiadta gróf Teleki László is a maga munkálatát, melyet e tárgyról készített, a kérdés iránti érdeklődésből, a díjról eleve lemondván.

A mai olvasóra nézve természetesen megszűnt a *hors concours*, melyet a nemes gróf akkor kikötött; mi önkéntelen belevonjuk az összehasonlításba az ő művét is. És azt hiszem, hogy ha egy bizottság ma ítélne e munkák közt, egyhangulag a Telekiének adná az elsőseget. Tartalmasabb, szellemesebb, gyakorlatibb a többinél, sőt írva is jobban van.

Minő szép lélek tükröződik e több mint 300 lapnyi munkában! Minő szeretete a tárgynak, minő nagyvilági hang és szeretetreméltóság az ellenvélemények érintésében és tiszteletében, minő tapintatos nyíltság a kényes kérdések bonczolásában — például a hol a magyar nyelv parlagon heverésének egyik okát a *dynastia* idegen nyelvűségében és külföldön lakásában keresi —, minő szerénység és határozottság saját javaslatainak előterjesztésében, s a mellett minő műveltség és európai látókör a kérdés mindennemű vonatkozásainak mérlegelésében! Valóban ez a könyv még nincs kellőleg méltatva. Irodalomtörténetünk atyja, mint a nyelvújítás híve, Kazinczy zászlóbontása mellett nem méltatja behatóbb figyelemre e művet, mely a szorosán vett nyelvújítás ügyét csak kis mértékben szolgálja; de az újabb orthologia sem vette észre jelen-

ségeit, pedig meglepő az a józanság és okosság, melylyel tárgyát tisztán nyelvi és stilisztikai oldaláról is fejtegeti.

De bármily érdekes volna is követni a szerzőt abban az eszmelánczolatban, a mint részről részre előadja «a magyar nyelvnek eredetét, a nemzeti históriából lehúzva», «a magyar nyelvnek mineműségét, természetét és theoriáját», «annak meghatározását, mennyire ment légyen eddig a magyar nyelv pallérozása», «micsoda akadályai voltak eddig a magyar literaturának», végül «azon eszközöket és módokat, a melyek által a magyar nyelv kimívelése előmozdittathatik», — e helyen minderre nem térhetünk ki, csak arra szeretnénk rámutatni, hogy ez a könyv valóságos kulturális program is.

Teleki a magyar nyelv kiművelésének ügyét nem fogta fel pusztán grammatikai, sőt nem is pusztán irodalmi kérdésnek. Ő sokkal mélyebben fogta föl a kérdést s egyetemesebb szempontokból vizsgálódott. Ismerte a nyelv fejlődésének mind politikai, mind kulturális föltételeit, s tudta, hogy a nyelv csak a művelődéssel együtt fejlődik. Azért a nyelv pallérozásának ügyét a művelődés föltételeinek vizsgálatával kapcsolta össze. A művelődési intézmények és tényezők közt ép oly figyelmet szentel a színháznak, sajtónak, az utazásoknak, a kereskedésnek, a mesterségeknek, mint az iskoláknak, tudós társaságoknak, vagy a tudományos és a szépirodalomnak. Mindegyik irányban vannak egészséges eszméi és javaslatai. Maga menti magát az előszóban, hogy kénytelen lesz az egész nemzeti kulturát behozni fejtegetéseibe.

Igy esik alkalmá a művelődésnek egyik legfőbb tényezőjéről, az oktatásügyről tüzetesebben szólnia. Két helyen teszi ezt. Először munkája negyedik részében, a hol irodalmunk és kulturánk addigi akadályait részletezi, és az ötödik részben, a hol kulturánk és nyelvünk további emelkedésének eszközeit vizsgálja. Amott a bajjal foglalkozik, itt az orvoslás módjaival.

A mi az oktatásügy akkori állapotát illeti, összefoglaló ítélete az, hogy oktatásügyünk általánosan rossz karban van; elemi iskola, középiskola, egyetem mind tele van anomaliákkal; valósággal csoda, hogy a magyar nemzet csak így is állhat, a hogy áll.

A falusi elemi iskolák állapota már alig lehetne rosszabb; felügyelet, gondozás nincs, nincs tanítóképzés sem, a tanítókat nem választják meg jól, többnyire az emberi nem salakjából veszik

öket. Rossz a tanulmányi rend is. A helyett, hogy az elemi iskolák olyan ismereteket közlőnének, a melyek a földművelőnek szükségeseek, a deák nyelv tanulásával terhelik a szegény paraszt gyermekét. Mennyi alkalmat elmulasztanak az emberiség felvilágosítására és a maga sorsa szerint való boldogítására!

A városi kisebb iskolák állapota is hasonló. Nem a kereskedőknek és mesterembereknek való hasznos tudományokat veszik elő, hanem a deák nyelv tanulása mellett a régi római és görög történelmet, földrajzot és régiségtant, úgy hogy mikor az ilyen iskolából kikerül a szegény városi ember gyermeke, akkor látszik, hogy az ott töltött négy-öt esztendő teljesen elvesztegette. Az ilyen iskolák tanerői szintén gyengék, maguknak is mesterre volna még szükségük. De meg sem becsülik a jó tanítót, a mennyiben akad is; viszont a meg nem becsülés miatt nem is igen kapnak jó erőt. A városi tanácsnak ritka helyen van gondja az iskolájára, és egy-egy tanácsbeli szégyennek is tartaná, ha a helybeli iskolákra való felügyelettel megbíznák. Ilyen előítéletek és rendtartás mellett nem is lehet jó eredményt várni a polgári osztály iskolájától sem.

A gymnasiumok, collegiumok és általában a középfokú intézetek állapota hasonlóan rossz. Semmiféle készület sincs arra, hogy hasznos tudósok, értelmes tisztviselők nevelkedjenek s általában a nemzet vezető osztálya kellő képzést nyerjen bennök. «Se elegendő tanítók, se jó móddal készült pädagogusok azokban nincsenek, és ha némelykor vagynak is, azok illendőleg meg nem jutalmaztatnak, eléggé fel nem serkentetnek.» A nagy urak nem tartják magukhoz méltó feladatnak ezen intézetek gondviselői tisztét, s ha elvállalják is, nem törődnek velők.

Alig vannak szakiskolák, mint pl. katonai intézetek, ritterakadémiák, gazdasági és camerális iskolák, papnevelők és ezekhez hasonlók. Eddig mind csak az volt eleink balvélekedése, hogy papot, világit, katonát *egy* tanterv szerint kell nevelni. Pedig vannak ugyan a nevelésnek általános elvei, de a hol minden hivatásra hasznos polgárokat akarnak nevelni, ott minden hivatású emberek számára külön intézetet kell felállítani. A meglévő seminariumok, Theresianumok, a protestánsoknál collegiumok vagy papi iskolák oly rosszul vannak szervezve, hogy reformjuk mulhatatlan szükség.

A főiskolák és az egyetem is teli vannak fogyatkozásokkal; a tanítás módja bennök hiányos, a szükséges czélt nem érik el.

E szigorú szemlét egy fejezet követi, mely összes iskoláink egyik legfőbb hiányát a pædagogianak mint tudománynak hiányában jelöli meg. Jól esik olvasni még most is, a mikor még mindig vannak, a kik a pædagogia fontosságát kisebbitik, egy száz évvel ezelőtti magyar főúr tollából ez akkor még oly fiatal tudomány méltatását. Ideírjuk az eredeti szakaszt némi kihagyásokkal szösz szerint.

«Az elmondottakból elég czéломra nézve, ha kitetszik, hogy az új tudomány, a pædagogia, a nevelés mestersége, még nálunk szinte egészen ismeretlen. . . Ezen méltó tárgyat egész kiterjedésében most eléadnom lehetetlen lévén, csak némely közönséges megjegyzéseknek előadásával kéntelen vagyok megelégedni. A nevelés mestersége az az út, a mely által egész nemzetek formáltatnak, a mely által a nemzeteknek közönséges boldogsága elésegítetik, ez által készítettik egy egész nemzet arra a morálitás főpolczára, a melyben a büntető kemény törvényeknek majd szükségök is megszünhetik; és mégis ez az a mesterség felséges tudomány, a melynek kidolgozását és systemába való hozását az emberi nemzet oly későre halasztotta, a mi magyar nemzetünk pedig még csak meg sem ízlette. Nálunk még erről nemcsak semmi sem íródott; sőt ebben oly tökéletesen hátra vagyunk, hogy ha csak újabb tudósaink nemzetünket erre hamar figyelmetessé nem teszik, majd későbbre az ez által okozandó kárt alig pótolhatjuk ki.» Birálja azt a rendszert, a mely nálunk azelőtt dívott, hogy t. i. minden nevelő embernek papi képzést adtak a főiskolákon; ennek az lett, úgymond, a következése, hogy sem világi derék emberek nem készülhettek, sem pedig jó pædagogusok nem formáltattak. Valóban — folytatja — a ki jó és hasznos embert akar nevelni, annak arra a tárgyra, melyre mást akar készíteni, magának is tökéletesen el kell készülvén lenni; hogy lehet tehát azt várni, hogy a pap jó katonát, a katona jó papot, a pap jó világit, a világi jó papot etc. formálhasson? Legjobb talán kinek-kinek a nevelését a maga nemű embereknél hagyni és csak arra vigyázni közönségesen, hogy mindennemű emberek között a nevelésre tökéletesen értő pædagogusok készüljenek. Azért is a legnevezetesebb és legelsőbb akadálya a nevelés mesterségének, az oskoláinknak jobb szemre való vételének a jó pædagogusok nem léte, mihelyt egyszer nemzetünk erről voltaképen fog gondoskodni, meglátjuk mily hamar fog ennek kulturája virágozni, és ennél fogva anyai nyelve is pallérozódni.

Ilyen szép, ilyen felvilágosult szellemű a pædagogianak első magyar méltatása.

A kultura és a nyelv fejlesztésének igazi éltető eleme gyanánt a «megvilágosodást» említi a szerző. E szón ő nem a XVIII. század szabad szellemét érti, hanem az előítéletektől ment tiszta életnézetet, a dolgok okainak ismeretét, igazságszeretetet, kötelességtudást, szóval mindazt a kiváltságot, a mivel a nyugati népek szellemi élete felülmulja a keletiekét.

A nemzet megvilágosítására pedig legbiztosabb, legtökéletesebb mód «a jól elrendelt és igaz fundamentumon épült nevelés.» Imé, mindjárt az első lépésnél találkozunk a mi kulturpolitikusunkkal, a kinek a programjában a legsarkalatosabb eszme mindig a nevelés.

A nevelésügy megfelelő szervezését közös (állami) feladatnak tekinteni, de a maga részéről reformjavaslatokkal szolgál.

1: Első teendő mindazon hibákat kiküszöbölni, a melyekre főntebb rámutatott.

2. A *pædagiából* iskoláinkban külön tantárgyat kell alakítani, azt tanítani, a tanári és tanítói pályára készülő összes ifjakra nézve kötelezővé tenni és a többi vizsgálati tanulmányok közé iktatni; ugyanis «hiába minden igyekezetünk, a míg gyermeknevelő jó ifjaink ném formálatnak, a míg alkalmas professzoraink nem készülnek; mert akármily nemű nevelésben is, a tudomány mellett a gyermeknevelés mesterségéhez való tökéletes értést is méltán is meg kell kívánni.»

3. Az iskolafajok jellegét ki kell fejleszteni és céljaikhoz mért tanulmányi rendet kell nekik adni. A tudós jelleg nem minden iskolában kell. A falusi iskolákban csak olyan ismereteket kell tanítani, «a melyek által a jó morális karakter és tiszta vallás formálása mellett jó, értelmes és oeconomiájokra nézve megvilágosodott paraszt mezei gazdák készítettessenek.» A városi iskolákban legyen a tanulmányi rend, hogy jó lelkű, értelmes és hasznos mesterembereket, kisebb kereskedőket, városi polgárokat formáljanak. Ime a polgári iskola eszméje! A szükségtelen tanulmányok mindez intézetekből kihagyandók. Tudományosabb lenne a gymnasiumok, akadémiák, egyetemek és egyéb főiskolák iránya, mert ezekben a nemzet vezető osztályait nevelik; vigyázni kell ezekben is arra, hogy a tudományok veléjét sok haszontalan részlet és iskolás

elmeftuttatások el ne borítsák. A sok részlet a tudósoknak való; a tanulók többségére nézve fölösleges, sőt zavaró is, pedig a tanítást a nagyobb rész szükségeihez kell alkalmazni.

4. A tankönyvek az egyes iskolanemek céljaihoz igazodjanak és magyar szerzőktől valóak legyenek. A tankönyvek megválasztását nem bizná sem a tanítókra, sem «különös emberekre», hanem mint igen fontos ügyet egy népesebb testület hatáskörébe utalná; e testület igen értelmes, jó lelkű, megvilágosodott elméjű és buzgó hazafiakból állíttatnék össze és a kormány alá rendeltetnék. Ime a testületi approbatio eszméje!

5. A tanítók számára megbecsülést követel, megválasztásukban pedig nagyobb gondosságot. Minden iskolában az illető iskola céljának megfelelő tehetségű, képzettségű és hajlamú tanítókat kell alkalmazni. Tanerőnkül olyan férfiak valóak, a kiknek tudománya minden iskolai portól, minden haszontalan elmeftuttatástól megtisztult, előadásuk módja értelmes és könnyű, szívök jó és engedelmes, bánásmódjuk a kezükre bízott ifjak vagy gyermekek erejéhez és hajlandóságához alkalmazott. «Egy szóval ide megyen ki minden beszédem, hogy akárki is, azért hogy igazán tudós ember, nem mindenkor alkalmas a tanítói hivatalra; erre a tudományon kívül még sok egyéb kívántatik meg». Elmondhatjuk-e, hogy ennek az igazságnak a vallásában gróf Teleki László ma nem találna ellenmondókra? Igaz, hogy a pädagogiát mint disciplinát száz év óta sokan kompromittálták, sőt ma is kompromittálják, de ezért nem a pädagogia a hibás.

6. A módszerről is nyilatkozik. Az iskolai tanítás módját meg kell tisztítani. Fő a világosság, kézzelfoghatóság, gyakorlatiasság. Soha se kell a tudományokat érthetetlen szókba, s ez által mintegy homályba burkolni. Nem igaz, hogy az elvont tárgyalás méltóságot ad a tudománynak. Sőt mentül érthetőbben és tisztábban adják elő őket, annál könnyebben tanulhatók és annál többen is adják rájuk magukat. Pedig épen ez az eredmény az, a minek elérése az iskola feladata.

7. A tanulók vezetésének, fegyelmezésének nagy fontosságot tulajdonít a szerző. Az illendő fenyíték szükséges, úgymond, de a szerföletti keménység nagyon káros lehet. E körül nálunk nem csekély hibák történnek. Leghasznosabb a középút. A tanuló ifjú, ha jó kedvvel vezetik, egy év alatt többet tanul, mint másképp három alatt.

8. A felügyelet rendszeres gyakorlását igen szükségesnek tartja a közigazgatás részéről. Hogy az államkormányzat befolyása a tudományos tanításba mennyiben kívánatos, ezt a kérdést nem akarja bolygatni, de kijelenti, hogy ha a felügyelet módja nem változik, némely tudományok az iskolában maholnap egészen el is temetődnek.

9. A magyar nyelv behozatalát az iskolába sürgősnek tartja. Tanítsák mint tantárgyat és legyen a tanítás nyelve is magyar. Legyen az tantárgy az összes iskolanemekben, s tanítsák alaposan. Az *amo* conjugatiójánál és a *mensa* declinatiójánál többet ér a paraszt- és a mesterember gyermekének, ha anyanyelvét tökéletesen megtanulja. Az anyanyelv iskolai tanításából az következnek, hogy nyelvünket még az egyszerű ember is meghatározottabb módon beszélné, a tiszta és igaz magyarság általánosabb lehetne és a sok dialektus helyén hamarabb kialakulhatna a köznyelv, a mi minden nyelv körében alapfeltétele a nyelvművelésnek. A tanítás nyelve is legyen még a felsőbb iskolákban is magyar. Ez ellen két okra hivatkoznak. Egyik a latin nyelv elhanyagolása és elszakadása a szellemi műveltség forrásaitól, másik, hogy a hivatalos nyelv a latin lévén, ennek nem értése sok bajt okoz. Az ő észrevétele az utóbbira az, hogy hiszen a hivatalos életbe is be kell vinni anyanyelvünket. Az első ellenvetést pedig megeczáfolja azon országok példája, a hol minden tudományt anyanyelven tanítanak, mert azon országokban a deák nyelv beszélése ugyan megcsappant, de a classikus auctorok értése és a finom latinsággal írás bizonyosan gyarapodott. Vajjon a mi konyhai latinságunkból mi haszna van irodalmunknak? A németek, olaszok, francziák közt több a kitünő latin stilisztá mint köztünk. A latin mint a tanítás nyelve legfőlebb a főiskolákon, a tisztán tudós disciplinákban maradjon meg, a végből, hogy a tudományos élettel megmaradjon a kapcsolat; e célra a főiskolában kitünő latin stilisztákat és philologusokat kell alkalmazni, a kik előadásukban a legtisztább latinsággal éljenek. A mindenkinek szükséges tudományok előadói nyelve azonban a főiskolákon is a magyar legyen. — A latin és kivált a görög nyelv kérdésében ugyane szempontok, mint ismeretes, nemrégén is mérköztek; a különbség az, hogy egy századdal ezelőtt csak arról volt szó, hogy a latin mint a tanítás nyelve szükséges-e műveltségünk szempontjából, míg ma általán a latin (és görög) nyelvnek mint tanulmányának szükségessége forog kérdésben. Száz évvel ezelőtt a józan

Teleki, mint látjuk, úgy ítélte, hogy a latin nyelv ne legyen a tanulás nyelve, hanem legyen a tanulás tárgya.

És legyen az a görög nyelv is. Tudjuk, hogy a görög nyelvet akkoriban mily kis mértékben karolták fel iskoláink s hogy általanossá mennyivel később lett e tantárgy. Teleki egyik legelső szószólója a görög nyelvnek mint iskolai tantárgynak. «Mivel a görög nyelv — írja — a régi tudománynak épen olyan, ha nem nagyobb vehiculuma, mint a deák nyelv, azért a görög nyelvnek tanulását nemcsak el nem mulasztanám, hanem sokkal nagyobb gradusra s tökéletességre hoznám, mint a hogy eddig volt közöttünk». A rómaiak is a görögöktől és a görög könyvekből vették tudományukat. Angliában a legnagyobb házból született urak is a görög és deák nyelven írott könyveket egyforma tökéletességgel értik és oly szabadon írnak e nyelveken, hogy akármely tudósok közt számot tennének. Eddig se kellett volna nálunk a deák mellett annyira elhanyagolni a görögöt, mert mind a kettő mellett ugyanahnyi és ugyanazon okok harszólnak.

Ez ok nála a kapcsolatot fentartása a műveltség forrásaival. E kapcsolatot ő is fentartandónak véli, csak nem az ügyis holt nyelvek beszélése, hanem inkább behatóbb tanulmányozása útján. E tanulmány mélyítését annál nagyobb hévvel sürgeti, s a classikus tanulmányok üzésére részletes javaslatokat tesz. Azon kell igyekezni — úgymond — hogy a régi classikus auctorum olvasása, szeretete mentül jobban terjedjen. Járjanak ebben elül az ország nagyjai és a kik részt akarnak venni a tudományos kulturában; gyermekeikkel is kedveltessék meg e foglalkozást. Alakuljanak apró társaságok is a classikus auctorum egymásközt való olvasására, a minők nyugaton már régebb idő óta vannak. A főurak fiaik vizsgálatán is követeljük a latin nyelvet; a főbb hivatalokban legyen követelmény a latin nyelv tudása. Az egész közönségben is el kell terjeszteni azt a felfogást, hogy a felsőbb tudományos kulturára elkerülhetetlenül szükséges a latin és a görög nyelv tudása. A tanári pályán e két nyelv ismerete kötelező kellék legyen. Az alakulandó tudós társaság gondoskodjék a classikus írók kiadásáról, s a görög és latin irodalom tanulmányozását pályadíjakkal is mozgátsa elő. A latint csak a falusi (= nép-) és a városi kisebbség (= polgári) iskolákból rekeszteni ki; de a gymnasiumokban, a hol papokat, tisztviselőket, tudósokat nevelnek, mind a latint, mind a görögöt erősen taníthatná. Azt az észrevételt azonban teszi — s

ebben ma sincs még megállapodás — hogy «a deák nyelv tanulása a mostani mód szerint oly számos classisokra való felosztásának barátja nem vagyok, hanem azt tartom, hogy az ilyen holt nyelvnek tanulását több foganattal lehetne kevesebb időre és classisokra felosztani».

Elsőrendű érdeknek tartja a *tudósnevelést* is. Erre nézve is részletes javaslatai vannak. Kívánja, hogy a kik magukat egész erővel a tudományokra adják, azokat nemcsak megvetni nem kell, hanem nagyon meg kell becsülni és támogatni. Gondtalan életet kell nekik biztosítani, hogy kizárólag hivatásuknak élhessenek. Rangot, czimet, kitüntetést kell adni nekik, hogy a közönség is megbecsülje őket. A főurak is foglalkozzanak a tudományokkal, mert új felfedezéseket többnyire azok tesznek, a kiknek idejük és módjuk van kísérletezésre. Oda kell hatni, hogy a tudósok ne forgácsolják szét erejüket; egy tudós egy szakra adja magát, mint az angoloknál. Az állam, a gazdag mágnások képeztessenek kiváló ifjakat tudósokká, még pedig egy szakban. Jutalmakat is kell kiosztani. A felsőbb iskolák számára a tanítás szabadságát sürgeti. Végül tudós társaság alakítását szorgalmazza, s erre nézve behatóbban is részletezi eszméit.

Ezek Telekinek az oktatásügyre vonatkozó főbb gondolatai. De kulturális eszméi ezekben kimerítve nincsenek, mert könyvének egész gondolatmenetét erős és egészséges kulturális felfogás hatja át. Lépten-nyomon találkozunk az olvasó olyan észrevételekkel, melyek rendszeres és önálló gondolkodás bizonyítékai. Ilyen például az a hely, a hol a tudományos kultúrát a következő részekre osztja fel: «1. a más nemzetektől már kitalált dolgokat a magok szokott módokkal és rendekkel tudni, 2. ezeken felül új igazságokat, dolgokat találni fel, és 3. a már kitaláltakat újabb systemába venni, újabb egybenkötetésben eléadni. Valóban a tudományos kulturának nincs több főrésze ennél», s mind ezek nem ellenkeznek az anyanyelv általánossá tételeivel. «A két utolsót nem az idegen kultúra, hanem a nemzeti tulajdon energiája viszi véghez, ezt pedig semmi sem adja meg bizonyosabban, mint az ártatlan, de becses nationalismusnak (ma nemzeti géniusznak mondanák) a nemzeti constitutio és anyai nyelv által való felélesztése és illendő gradusban való fentartása».

Az embert meglepik a könyv világos gondolatai. Tudjuk, hogy Teleki ifju korában hosszabb időt töltött külföldön, másfél évig

(1783—4.) a göttingai egyetemet látogatta, a hol Heyne, Schlözer, Gatterer és az egyetem többi híres tanárai hatottak reá, a kikkel gyakran társalkodott is; azután pedig beutazta Német-, Angol-, Franciaországot, Hollandiát, Svájcot, még pedig azzal az okos móddal, melyet könyvében a külföldi utazásra nézve másoknak is ajánl. Hogy sokat tanult a külső országokban, az meglátszik rajta; de meglátszik az is, hogy a tudományos kulturának ama három foka közül, melyeket megkülönböztet, nem érte be az egyikkel, t. i. az idegen kultúra átvételével és szolgálai utánzásával, hanem nemzeti lélekkel áthasonította azt, és a hazai szükségletekhez önállóan alkalmazta. Gondolatainak nagy része azóta átment az életbe, egy kis része elavult, egy része azonban még ma is napirenden van. Emlékét a hazai kultúra történetében néhány meleg sor bizonyosan megilleti.

NÉGYESY LÁSZLÓ.

A TANÍTÓKÉPZÉS MÓDJA.

A mindkét nemű tanítóképző-intézetek tantervének évek óta folyó revisionalis munkálatai két fölfogásnak érdekes elvi küzdelmét idézték föl.

Az egyik fölfogás szerint: a tanítóképző a neki megszabott keretben adja meg a *lehető magas fokú műveltséget* a leendő tanítónak, természetesen: olyan elemekből állítván össze ezt a műveltséget, hogy azzal a tanítói hivatás szükséglete legyen kielégítve. Ez a fölfogás érvényesült a Közokt. Tanács tantervjavaslatában, bár vannak, a kik azt mondják, hogy még nem érvényesült eléggé.

A másik fölfogást nevezzük egyelőre *«előkép-theoriá»*-nak, mindjárt megmondjuk, hogy mi az.

E theoria, hogy legalis alapon állónak tüntesse föl magát, szeret hivatkozni a most érvényben levő (1882. évi) tanterv bevezetésének egy félreértett vagy félremagyarázott tételére, a melyik egész terjedelmében így szól:

«A képezdei növendékek előtt mindazon cselekvéseknek, melyeknek tudása leendő pályájukon szükséges, elő kell fordulni, s azoknak végrehajtását meg is kell velök kísértetni, más szóval: *a tanítóképezdei tanításnak a népiskolai tanítás előképének kell*